

UOT. 338.43

AQRAR SAHİBKARLIĞIN MALİYYƏ TƏMİNATININ YÜKSƏLDİLMƏSİ YOLLARI

A. R. SÜLEYMANOVA
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

İstənilən sahədə olduğu kimi aqrar sferada da sahibkarlığın inkişafı mütləq texnologiyaya və qənaətbəxş maliyyə resurslarına söykənir. Lakin bütün təsərrüfat subyektləri geniş təkrar istehsalın təşkili üçün tələb olunan miqdarda maliyyə vəsaitlərinə malik olmurlar. Ona görə də onların bir tərəfdən dövlət dəstəyinə, digər tərəfdən isə əlverişli şərtlərlə borc vəsaitlərinə cəlb olunmasına ehtiyacları yaranır. Təqdim olunan məqalədə dövlət yardımı və digər mənbələr hesabına aqrar istehsalçıların maliyyə təminatının yaxşılaşdırılması yolları əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: sahibkarlıq, investisiya, infrastruktur, kredit, vergi, qiymət

Azərbaycan Respublikasında regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə qəbul edilmiş dövlət proqramlarının uğurlu icrası nəticəsində ölkədə açılan yeni iş yerlərinin mütləq əksəriyyəti regionların payına düşmüşdür. Yoxsulluğun azaldılması üzrə həyata keçirilən strategiyanın nəticələri daha uğurlu olmuş, nisbətən qısa müddət ərzində yoxsulluğun səviyyəsi dəfələrlə azalaraq 5-6%-ə enmişdir və bu proses hələ də davam etməkdədir. Regionlarda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üzrə kompleks tədbirlərin görülməsi, o cümlədən dövlət yardımı sisteminin genişləndirilməsi qeyd olunan nəticənin daha da yaxşılaşdırılmasına səbəb ola bilər.

Aqrar sahədə sahibkarlığın inkişafı daxili resursların səmərəli istifadəsi və müvafiq məqsədli proqramların təşkili məsələlərinin həllini vacib edir. Aqrar-sənaye sistemində investisiyaların artımı və onların yüksək əməkətutumlu sahələrdə yerli resursların istifadəsinə yönəldilən yüksək texnologiyaya malik istehsal və emal müəssisələrinin açılmasına istiqamətləndirilməsi əhəmiyyətli məsələlərdəndir.

Dövlət iqtisadi siyasəti ilə daim aqrar sahibkarlığın fəaliyyətini dəstəkləyir və onun bu sferada fəal iştirakı çoxşaxəlidir. Kənd təsərrüfatı məsullarının istehsalı və emalı sahələrində sahibkarlığın inkişafının ilkin şərti kimi torpaq və daşınmaz əmlak münasibətlərində bazar tələblərinə uyğun dəyişikliklərin baş verməsi xüsusi rol oynayır. Respublikamızın son illərdə oldub edilən irəliləyişlərə aparılan islahatlar müsbət nəticələr vermiş və yeni imkanlar açmışdır. Bu əsasən onunla bağlı olmuşdur ki, həyata keçirilən layihələr, reallaşdırılan proqramlar, tətbiq edilən yanaşmalar qabaqcıl xarici təcrübəyə və iqtisadi reallığın tələblərinə əsaslanmışdır. Dünya təcrübəsi də aqrar sahibkarlığın onun inkişafı prosesinə bütün parametrləri düzgün qurulmuş dövlət yardımı olmadan inkişafının mümkün olduğunu artıq sübut etmişdir [1, s.233].

Regionlarda sahibkarlığın inkişafı həm də əhaliyə məxsus torpaq sahələrinin, digər daşınmaz əmlak növlərinin məqsədli qiymətləndirilməsinin düzgün təşki-

lində və obyektivliyindən də asılıdır. Etiraf etməliyə ki, hələ bu sahədə kifayət qədər çatışmazlıqlar vardır. Bu gün kənd əhalisinin öz əmlakının girov qoyaraq kredit ala bilməməsi onların sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkilinə və ya genişləndirilməsinə mane olur desək, yəqin ki yanlışdır. Qiymətləndirmə prosesinin nəticəsində müəyyən edilən qiymətlər əmlakın satış formalarından, satış obyektinin təyinatından, hüquqi statusundan, onların normativ qiymətlərindən və bazarda mövcud olan tələb və təklif səviyyəsindən asılı olaraq formalaşır. Aparılan xüsusi hesablama texnologiyası əsasında dəqiqləşdirilərək tətbiq edilir.

Hazırda torpaqlar, daşınmaz əmlak növləri üzərində mülkiyyət hüququnun dəyişdirilməsi hallarında onun qiymətləndirilməsi məqsədi ilə xərclər metodu, müqayisəli qiymətlər metodu və gəlirlərin birbaşa kapitalaşdırılması kimi metodlardan kompleks istifadə edilməsi təklif olunur [4, s.130]. Bununla bərabər sürətlə təkmilləşən metodoloji və ekspert yanaşmaları, eləcə də milli, regional və beynəlxalq standartların tələbləri də uçota alınmalıdır.

Bir faktı da qeyd etməliyə ki, aqrar sahibkarlığın inkişafı bir tərəfdən daxili bazarın tələbatının daha dolğun ödənilməsinə təmin etdiyi halda, digər tərəfdən daxili bazarın qorunması üzrə dövlət tədbirəri aqrar sahibkarlar üçün geniş imkanlar açır. Daxili bazarın qorunması üçün məqsədyönlü iş aparılmalıdır. Bu məqsədlə gömrük siyasəti daxili investisiyaların stimullaşdırılmasına yönəldilməlidir. Azərbaycanda istehsal olunan dəzgah və avadanlıqların idxalının məhdudlaşdırılması, onların fiziki və məənəvi köhnəlmə dərəcəsindən asılı olaraq diffensiallaşdırılması təmin edilməlidir" [2, s.151].

Aqrar sahədə kooperasiyalaşma sahibkarlıq fəaliyyətin səmərəliliyini artıran strateji istiqamətlərdən biridir. Kooperasiyalaşma resursların birgə istifadəsi potensial ehtiyatların aşkar edilməsinə və onların istifadəsində ümumi səyləri reallaşdırmağa imkan verir. Kooperativlər əsasən torpaq payı almış mülkiyyətçilər və aqrar sahənin digər sferalarındakı müəssisələrin

bazası əsasında yaradıldığı üçün onların təşkilində cari dövrün spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır və prosesin təşkili zamanı qiymətləndirmə prosedurlarından da istifadə olunmalıdır.

İstehlak kooperativləri əsasən Qərbi Avropa ölkələrində uğurla fəaliyyət göstərirlər. İstehlak kooperativləri tərəfindən fermerlərə müxtəlif xidmətlər göstərilir. İndiki dövrdə bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə yaradılmış istehlak kooperativləri inhisarçı mövqeyə malik olmaqla əksər kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və satışı üzrə bazara nəzarət etmək iqtidarındadır. İstehlak kooperativləri əsasən Qərbi Avropa ölkələrində uğurla fəaliyyət göstərirlər. İstehlak kooperativləri tərəfindən fermerlərə müxtəlif xidmətlər göstərilir. Hazırda bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə yaradılmış istehlak kooperativləri inhisarçı mövqeyə malik olmaqla əksər kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və satışı üzrə bazara nəzarət etmək iqtidarındadır.

Sahibkarlığın inkişafı üçün bundan sonra da ona dövlət yardımı siyasəti davam etdirilməlidir. Xüsusilə də dövlət büdcəsindən sahibkarların güzəştli və uzunmüddətli kreditlər almaq imkanları genişləndirilməlidir. Sahibkarlıq fəaliyyətinə müxtəlif dövlət orqanları tərəfindən dövlət nəzarətinin bazar prinsiplərinə uyğunlaşdırılması siyasəti təkmilləşdirilməli, nəzarət məsələlərində şəffaflıq təmin edilməlidir. Habelə vergi qanunvericiliyi ilə təkmilləşdirilməlidir ki, o sahibkarlığın inkişafını stimullaşdırsın. Sahibkarlığın tərəqqisi ləng gedən sahələrə dövlət qayğısı və himayəsi də sürətləndirilməlidir. Xarici və yerli sərmayələrin özəl sahibkarlığın inkişafına cəlb olunması üçün dövlət siyasəti ilə buna daha optimal hüquqi iqtisadi şərait yaradılmalıdır [1, s. 338].

Aqrar sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi sahənin inkişafı üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi üzrə təkmilləşdirilmiş normativ-hüquqi baza, kənd təsərrüfatı sahəsində sahibkarlığın gəlirliyinin artırılması üçün zəruri şərait yaradır. Aqrar sferada sahibkarlığın inkişafı üzrə qarşıda qoyulmuş vəzifələrdə qloballaşmanın reallıqlarının nəzərə alınması, ərzaq təhlükəsizliyinin təminatının maliyyələşmə mexanizmindəki yeniliklərlə bağlıdır.

Aqrar sahibkarlıq fəaliyyətində istifadə edilən resursların səmərəliliyi müəyyən olunmalıdır. Sahibkarlıq şəxsin, məssisə və təşkilatın istehsal, xidmət alqı və ya satqı üzrə digər əmtəələrə və ya pulla dəyişmək məqsədi həyata keçirdiyi fəaliyyətdir. Azərbaycan Respublikasının "Müəssisələr haqqında" və "Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında" qanunlarına sahibkarlıq və ya onların birliyinin mənfəət almaq məqsədi ilə vətəndaşların öz riskləri, maddi və mənəvi məsuliyyəti əsasında qüvvədə olan qanunvericilik və normativ-hüquqi aktlar çərçivəsində həyata keçirdiyi fəaliyyət kimi dəyərləndirilir.

Kənd əhalisinin sahibkarlıq imkanlarının reallaşdırılmasında aqrobiznesin də rolu kifayət qədər

yüksəkdir. Aqrobiznes kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, emalı, satışı, həmçinin kənd təsərrüfatı istehsalı ilə əlaqədar digər xidmətlər göstərən sahibkarlıq fəaliyyətdir. Kənd təsərrüfatında sahibkarlıq fəaliyyətinin xüsusiyyətləri bu sahənin aşağıdakı spesifik xüsusiyyətləri ilə müəyyənləşir:

- Kənd təsərrüfatında iş dövrü ilə istehsal dövrü eyni vaxta düşür. Buna görə də əsas və dövriyyə vasitələrindən, işçi qüvvəsindən istifadə mövsüm xarakter daşıyır;
- Kənd təsərrüfatında torpaq əsas istehsal vasitəsi olmaqla yanaşı həm də bitki və heyvanların təkrar istehsal vasitəsi kimi çıxış edir;
- Kənd təsərrüfatı istehsalının son nəticələrinə təbii iqlim şəraitinin və təbii hadisələrin həlledici təsir dərəcəsi yüksəkdir.

Aqrar sahədə sahibkarlığın formalaşmasında olan çətinliklər və onun mürəkkəbliyi kənd təsərrüfatının kreditləşdirilməsi riskini artırır. Kənd təsərrüfatının əksər sahələrində istehsalın mövsümi xarakterə malik olması başqa sahələrə nisbətən burada fəaliyyət göstərən sahibkarların iri investisiyalara tələbatını yüksəldir. Bütün bunlar aqrar sahədə təsərrüfat risklərinin idarə edilməsini ən aktual məsələlərdən biri kimi qarşıya qoymaqla sahənin normal fəaliyyətini təmin etmək məqsədi ilə onlara sistemli yanaşmanı tələb edir. Bu məqsədlə investisiya tələb edən sahələr üzrə layihələri əsaslandıraraq və onların ödəmə mənbələri müəyyənləşdirilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının aqrar siyasətində əsas yerlərdən birini ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi və aqrar himayədarlıq problemləri tutur. Aqrar sahibkarlıq fəaliyyətinin nəticəsinə uyğun olaraq formalaşan "ərzaq təhlükəsizliyi" anlayışı iqtisadi və siyasi mahiyyətə malikdir. Bu anlayış altında fəal insan həyatı və istənilən yaşda sağlamlıq üçün lazım olan miqdarda ərzaqla ölkə əhalisinin etibarlı təminatı nəzərdə tutulur.

Ulu Öndər H.Əliyevin müstəqil Azərbaycan Respublikasının rəhbərliyinə ikinci dəfə qayıdışından sonra qeyd olunan hər iki problemin həllinə böyük diqqət ayrılmışdır. Bu diqqətin və düşünülmüş iqtisadi-siyasətin nəticəsidir ki, respublikamızda 1995-2003-cü illərdə Ümumi Daxili Məhsul 90,1%, o cümlədən, kənd təsərrüfatı istehsalının həcmi 53,9 % artmışdır. Sonrakı dövrdə də uğurla davam etdirilən sosial-iqtisadi siyasətin əsas məqsədlərindən biri də diversifikasiya olunmuş milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması, onun davamlı və dinamik inkişafının təmin olunmasından ibarətdir. Bu iqtisadi siyasətin nəticəsində aqrar sferada sahibkarlığa dəstəyi gücləndirilmiş, kənddə əhalinin sosial rifahı davamlı olaraq yaxşılaşmışdır.

Aparılan məqsədyönlü iqtisadi siyasət nəticəsində regionlarda əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatı, eləcə də digər regional və kompleks sosial-iqtisadi inkişaf layihələri müvəffəqiyyətlə reallaşdırılmışdır. Hazırda iqtisadiyyatın diversifikasiyası genişləndirilməklə innovativ iqtisadiyyata keçid təmin

olunmuşdur. Aqrar sektorun inkişafı artıq ekstensiv deyil, intensiv üsullarla aparılır. Bu da ölkənin enerji,ərzaq və ekoloji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsinə imkan verəcəkdir.

Aqrar sektorda sahibkarlıq mühitinin daha da təkmilləşdirilməsi,sahibkarlığa dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi və istehsal-emal əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi yolu ilə sahibkarlığın maliyyə-kredit mexanizminin təkmilləşdirilməsinin təşkilati-iqtisadi problemlərinin həlli daha da sürətləndiriləcəkdir. İqtisadiyyatın aqrar sferasının inkişafı həm də makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanması və maliyyə-kredit mexanizminin təkmilləşdirilməsi baxımından vacibdir.

Son 10 ildə ölkə iqtisadiyyatına yatırılan kreditlərin həcmi 23,5 dəfə artaraq 2012-ci ilin sonuna 12,24 mlrd. manat ,dövlət büdcəsinin gəlirləri 19 dəfə artaraq 17,28 mlrd. manat, əsas kapitalla investisiyalar 7 dəfə artaraq 15,41 mlrd. manat olmuşdur. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı 1,5 dəfə (14,84 mlrd. manat) artmışdır.

Aqrar sahibkarlıq siyasəti kənd təsərrüfatı və onunla bağlı digər aqrobiznes sahələrinin dinamik və səmərəli inkişafını təmin edən və bu əsasda əhalinin həyat səviyyəsini, ölkədə ictimai proseslərin yüksəldilməsini təmin edən tədbirlər sistemidir. Dövlətin iqtisadi siyasətində aqrar siyasətin xüsusi vurğulanması kənd təsərrüfatı istehsalının və aqrar münasibətlərin tənzimləmə xüsusiyyətlərindən irəli gəlir. Aqrar sahədə istehsal, emal, məhsulun satışı, istehsal-texniki xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyəti, torpaq mülkiyyətçiləri və respublika səviyyəsində dövlət siyasəti çərçivəsində həyata keçirilməlidir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində integrasiya əlaqələri müasir təsərrüfat əlaqələri sisteminə uyğunlaşmaqla ənənəvi formada deyil, bankların, sənaye sahələrinin və beynəlxalq təşkilatların iştirakı ilə təmin edilməlidir.

Sahibkar öz vəsaiti və gücü hesabına fəaliyyət göstərmək, nəzərdə tutduğu həcmdə mənfəət əldə etmək kimi məqsədlərini rəhbər tutaraq, digər sahələrlə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq etməkdə maraqlı olur. Lakin, bəzən onun maliyyə və istehsal imkanları məhduddur. Ümumilikdə fermer problemi kimi qəbul edilən, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal edənlərin gəlirlərinin azalması meyli dövlətin fəal tənzimləyici və stimullaşdırıcı təsiri sayəsində aradan qaldırılır. Müvafiq mexanizm aqrar və onunla əlaqədar sahələrdə

iqtisadi artımı dəstəkləməklə tarazlayıcı nəticələrə yönəlməlidir. Kənd təsərrüfatına dövlət himayəsinin mühüm istiqaməti kimi bu sahəyə subsidiyaların ayrılması və onlardan istifadə mexanizmi-işgüzar fəallıq mühiti, bank-maliyyə sisteminin vəziyyəti, vəsaitlərin ünvanlılığı, amortizasiya siyasəti, aqrar-sənaye integrasiyasının xarakteri, aqrar sahibkarlığın fəaliyyət mühitinin normativ-hüquqi bazası və bu kimi digər amillərdən asılı olaraq formalaşdırılır. Bu və ya digər amilin nəzərə alınmasının metodiki və informasiya təminatının əsaslandırma dərəcəsindən asılı olaraq subsidiyalashmada fərqli situasiyaların dərindən araşdırıl-masına ehtiyac yaranır.

Öz maliyyə və iqtisadi vəsaitləri hesabına fəaliyyət göstərən aqrar sahibkarlıq qurumlarına subsidiyalar sahələrarası əlaqələrin dinamika və şəffaflıq birmənalı təsir edir. Beynəlxalq təşkilatlarda kənd təsərrüfatı üzrə maliyyə yardımına mənfə münasibətdə olanlar vardır. Əksər hallarda bu aqrar sahənin rəqabət qabiliyyətinin süni şəkildə artırılması kimi qəbul edilməkdən irəli gəlir. Lakin, xarici təcrübənin və aparılmış tədqiqatların nəticələri göstərir ki, kənd təsərrüfatı üzrəsahibkarlara xüsusi, bəzi hallarda məqsədli maliyyə yardımları ayrılmalıdır.

Kiçik aqrar sahibkarlıq sahələr və məhdudd fəaliyyət növləri üçün minitexnika parkının formalaşması üçün istifadəçinin tələbi kifayət deyildir. Təsərrüfatlar optimal maşın parkı yaratmaq üçün əsaslandırılmış proqrama və maliyyə resuslarına malik deyillər. Aqrar bölmənin texniki təminatının yaxın və uzaq perspektivi üçün sahə üzrə proqramlı-məqsədli yanaşma əvəzinə çox vaxt bir-birilə razılaşdırmayan tədbirlər kompleksləri reallaşdırıldığından, kənd təsərrüfatı təyinatlı maşın və qurğulara sifarişlər əvvəlcədən kifayət qədər nəzərə alın bilmir. Kənd təsərrüfatı ilə sıx iqtisadi-texnoloji əlaqədar olan sahələrin rentabellikləri arasındakı fərqlər əhəmiyyətli miqyas alırsa, bu sahələrarası əlaqələrin keyfiyyətinə mənfə təsir edir, qarşılıqlı ödəmələrdə ləngimələri artırır.

Yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, sahibkarlıq fəaliyyəti şəraitində aqrar bölmədə istehsalın intensiv inkişafı onun iqtisadi səmərəliliyinin təmin edilməsi bilavasitə texniki resuslara təlabatın ödənilməsindən, aqroservis xidmətinin yaxşılaşdırılmasından,bu yolla məhsulların maya dəyərini aşağı salınmasından və itkilərin qarşısının alınmasından asılıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Zeynalov M.H. Sahibkarlığın inkişafına dövlət yardımı məsələləri / "Azərbaycan Respublikasında milli sahibkarlığın formalaşması və inkişafının əsas istiqamətləri" mövzusunda həsr edilmiş elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı, 2002;
2. Rəhimov Ş.Ə. Sahibkarlığın səmərəli inkişafında struktur siyasətinin rolu / "Sahibkarlığın inkişafının təkmilləşdirilməsinin əsas prioritetləri və qiymətləndirmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinin aktual məsələləri" mövzusunda II beynəlxalq konqresin materialları. Bakı 2003;
3. Həsənov M.X. Aqrar münasibətlərin tənzimlənməsində qiymətləndirmə fəaliyyətinin aktual məsələləri" mövzusunda II beynəlxalq konqresin materialları. Bakı 2003;
4. Fərzəliyev Ş.G. Aqrar-sənaye sisteminə sahibkarlığın inkişafı və qiymətləndirmə fəaliyyətinin ona təsiri / "Sahibkarlığın inkişafının əsas problemləri və qiymətləndirmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinin aktual məsələləri" mövzusunda II beynəlxalq konfransın materialları. Bakı, 2003;
- 5.

Пути повышения финансовой поддержки сельскохозяйственных предприятий

А. Р. Сулейманова

Развития предпринимательства в сфере сельского хозяйства как и в любой другой области основана на передовой технологии и достаточных финансовых ресурсах. Но не все субъекты обширной реорганизации производства имеют необходимое количество финансовых средств. Поэтому с одной стороны они нуждаются в поддержке своего государства, а с другой стороны, в привлечение заемных средств на выгодных условиях.

Предлагаемая статья, основывается в улучшении финансового обеспечения сельскохозяйственных производителей за счёт государственной помощи и других источников.

Ключевые слова: бизнес, инвестиции, инфраструктура, кредит, налог, цена

Ways to improve the financial support of agricultural enterprises

A. R. Saleymanova

As in any field of entrepreneurship development in the agricultural sphere is based on advanced technology and sufficient financial resources. However, all entities of the extensive re-organization of production do not have the required amount of financial resources. Therefore, the support of their state on the one hand, on the other hand, there needs to attract borrowed funds on favorable terms.

The proposed article, state aid and other sources of financial support for agricultural producers based on finding ways to improve.

Key words: business, investment, infrastructure, credit, tax, price

